

ПРАВО ЗАЈЕДНИЦА СОЦИЈАЛНОГ ОСИГУРАЊА НА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПРИЧИЊЕНЕ ФОНДОВИМА УПОТРЕБОМ МОТОРНОГ ВОЗИЛА

I. *Уводне напомене.* — У садашњем тренутку судови су оптерећени великим бројем спорова који имају за основ накнаду штете причињене фондовима заједница социјалног осигурања од стране сопственика односно корисника моторних возила (у даљем тексту: сопственик моторног возила) при њиховој употреби (1).

Такви захтеви постављају се или директно према осигуравајућим заводима или према сопственику моторног возила и осигуравајућем заводу код кога је сопственик моторног возила осигурао своје возило према Закону о обавезном осигурању у јавном саобраћају (члан 15—19), или осигуравајућем заводу најближем месту настанка штете за случај да је штета проузрокована од стране непознатог моторног возила или од стране возила чији се сопственик није осигурао од одговорности (члан 20—21).

Код случаја у коме се једном тужбом обухваћају сопственик моторног возила које се региструје на територији Југославије и осигуравајући завод, тужени имају положај или супарничара према којима се тражи усвајање тужбеног захтева на солидарно извршење обавеза (чл. 184, ст. 1, тач. 1. Закона о парничном поступку), или, ређе, супарничара са евентуално туженим, те се у таквим случајевима тражи да тужбени захтев буде у целини усвојен према следећем туженом за случај да не буде усвојен према ономе туженом који је у тужби наведен пре њега (чл. 185. Закона о парничном поступку).

Такви спорови, у којима се у последње време редовно усвајају тужбени захтеви према осигуравајућим заводима, због значаја правне проблематике и знатног оптерећења фондова завода, захтевају озбиљан приступ у њиховом решавању и пажњу правничке јавности. Циљ нам је да овим написом дамо свој допринос правилном схватању ове проблематике.

II. *Случајеви права на накнаду штете фондовима заједнице и обавезник накнаде.* — Накнада штете причињене фондовима заједница социјалног осигурања, а настале употребом моторног возила од стране сопственика, према тужбеним захтевима одговара износима које је завод за соци-

(1) Видети, на пример, списе П. 7105/68 П. 14041/68, Пл. 73668/68, Пл. 77375/68 Окружног привредног суда у Београду, П. 1342/68, Пл. 7897/68, Окружног привредног суда у Пожаревцу, П. 353/68 Окружног суда у Смедереву, П. 2839/68 Вишег привредног суда у Београду.

јално осигурање исплатио социјалним осигураницима на терет фондова заједница социјалног осигурања према одредбама Основног закона о здравственом осигурању, Основног закона о инвалидском осигурању и Основног закона о пензијском осигурању (2).

У захтевима за повраћај износа исплаћених из фондова заједница осигурања, заједнице правни основ тужбених захтева налазе у члану 17. Закона о обавезном осигурању у саобраћају (чл. 26. Закона о обавезном осигурању имовине и лица), према коме „осигурањем се обухвата целокупна штета коју је сопственик односно корисник моторног возила дужан накнадити по прописима односно по правним правилима о одговорности, а која произилази из употребе моторног возила“ (3).

Заснивајући захтеве на цитираним одредбама Закона о обавезном осигурању у јавном саобраћају (односно Закона о обавезном осигурању имовине и лица, заједнице своје захтеве постављају у сваком оном случају када се исплате из фондова врше социјалним осигураницима услед повреда нанетих употребом моторног возила. То ће рећи да се не прави разлика према *степену кривице* сопственика моторног возила (4).

Пресуде којима усвајају такве захтеве судови заснивају на одредбама члана 17 (26) Закона, пошто је њима, наводе судови, прописано да се осигурањем обухвата целокупна штета коју је сопственик односно корисник моторног возила дужан накнадити по прописима односно по правним правилима о одговорности, а која произилази из употребе моторног возила; на одредби члана 170, став 2. Основног закона о организацији и финансирању социјалног осигурања, према којој се при утврђивању права на накнаду штете причињене фондовима заједница осигурања примењују општа и посебна правила и прописи о накнади штете, уколико нису у супротности са тим законом, и на схватању да ни једним прописом право на накнаду штете причињене услед употребе моторног возила фондовима заједнице за социјално осигурање није искључено. (5). Такве одлуке судови трпе критику, јер се заснивају на повреди материјалног права.

1. Тумачење искључиво одредби члана 17. Закона може да наведе на закључак да је Законом дато право на накнаду штете фондовима заједница социјалног осигурања. Међутим, позивом на члан 17. губи се из вида

(2) Чланом 171. Закона о организацији и финансирању социјалног осигурања одређено је да заводни имају право на исплаћене:

„1) трошкове коришћења здравствене заштите и медицинске рехабилитације пружене на терет фонда, као и новчана давања исплаћена по прописима о здравственом осигурању;

2) трошкове професионалне рехабилитације и поновног запошљавања инвалида рада, као и новчана давања исплаћена на терет фонда у вези са коришћењем права на рехабилитацију и поновног запошљавања инвалида рада, као и новчана давања исплаћена на терет фонда у вези са коришћењем права на рехабилитацију и запошљавање по прописима о инвалидском осигурању;

3) новчана давања исплаћена по основу признатог права на пензију по прописима о инвалидском односно пензијском осигурању.“ (Измене и допуне Закона, „Сл. лист“ бр. 52/66).

(3) Приметимо да је изложена правна материја била регулисана још Законом о обавезном осигурању имовине и лица и Законом о изменама и допунама Закона о обавезном осигурању имовине и лица, чији пречишћен текст представља Закон о обавезном осигурању у саобраћају („Службени лист СФРЈ”, бр. 15/65, 7/67, одн. 11/68).

(4) Зашто је од значаја подвући да тужбени захтеви не праве разлику према степену кривице сопственика моторног возила, објаснићемо нешто касније, код излагања нашег става о правном питању које се излаже.

(5) Види, на пример, пресуду П. 4090/68 Окружног привредног суда у Београду и пресуду П. 1419/68 Окружног привредног суда у Пожаревцу.

тумачење прописа тога члана у контексту читаве главе III (под 1) Закона, која регулише у целини материју осигурања сопственика маторних возила од одговорности за штете причињене трећим лицима.

Као и сваки пропис, тако и пропис члана 17. Закона о обавезном осигурању у саобраћају захтева његово систематско тумачење у вези са осталим одредбама Закона које регулишу материју осигурања од одговорности сопственика моторних возила.

Везујући у члану 15, став 1 (23, став 1) обавезу осигурања од одговорности за штету услед смрти, повреде тела или здравља неког лица или уништења или оштећења нечије имовине за употребу моторног возила које се региструје на територији Југославије од стране корисника односно сопственика моторног возила, законодавац у ставу 2. и 3. тога члана (23, став 2) одређује шта се подразумева под употребом односно регистрацијом моторног возила, да би у члану 16 (25, став 1), одредио појам моторног возила у смислу Закона. Иза таквих одредби става 2. и 3. члана 15. и одредби члана 16. Закона, које ближе објашњавају извор предмета који је покривен осигурањем из става 1, члана 15 — штета услед смрти, повреде тела или здравља неког лица или уништења или оштећења нечије имовине — стоји члан 17. Закона, који одређује, како је већ напоменуто, да се осигурањем обухвата целокупна штета коју је сопственик односно корисник моторног возила дужан накнадити по прописима односно правним правилима о одговорности, а која произилази из употребе моторног возила. Према томе, тумачењем одредаба члана 17. у вези са ставом 1, члана 15. јасно произилази да члан 17. одређује која је то штета која је осигурањем обухваћена услед смрти, повреде тела итд. коју одређује члан 15. Закона, односно да штета настала услед смрти, повреде тела итд. обухвата ону коју би сопственик односно корисник моторног возила био дужан накнадити по прописима односно правним правилима о одговорности. А то значи да се осигурањем обухвата штета проузрокована кривицом сопственика моторног возила и делатношћу која ствара повишену опасност за средину односно моторним возилом као опасном ствари (према основу). То, такође, значи да се осигурањем обухвата и имовинска и неимовинска штета (према врсти накнаде) (6) (7).

2. Предмет Закона о обавезном осигурању у саобраћају, већ и према самом појму, јесте осигурање сопственика моторних возила од одговорно-

(6) Члан 15. Закона: Корисник односно сопственик моторног возила које се региструје на територији Југославије дужан је осигурати се од одговорности за штету услед смрти, повреде тела или здравља неког лица или уништења или оштећења нечије имовине коју проузрокује при употреби возила, осим од одговорности за штету на роби примљеној на превоз.

Сматра се да је возило у употреби за време вожње и за време стајања на путу у току вожње.

Регистрација моторног возила, као и продужење регистрације може се извршити тек пошто се органу надлежном за регистровање поднесе доказ о закљученом уговору о осигурању у смислу става 1. овога члана.

Члан 16. Моторним возилом, у смислу овог Закона, сматра се свако возило које подлеже прописима о регистрацији моторног возила.

Члан 17. Осигурањем се обухвата целокупна штета коју је сопственик односно корисник моторног возила дужан накнадити по прописима односно по правним правилима о одговорности, а која произилази и из употребе моторног возила.

(7) „Осигурањем се обухвата и имовинска и неимовинска штета проузрокована употребом моторног возила.“ (Објашњење чл. 17 — проф. др В. Јовановића — в. Збирку прописа из области осигурања — са објашњењима, Београд, 1967).

сти за штете причињене трећим лицима ⁽⁸⁾. Према томе, како се то уочава из његових одредаба, Законом о обавезном осигурању у саобраћају регулицу се односи између осигуравајућих завода, обвезника осигурања и лица која претрпе штету од обвезника осигурања — сопственика моторних возила при њиховој употреби. У том смислу у Закону се и говори само о осигуравачу, осигуранику (сопственику односно кориснику моторног возила) и оштећеном лицу (в. III главу Закона) и о осигурању од одговорности сопственика моторних возила која се региструју на територији Југославије за штете услед смрти, повреде тела или здравља *неког лица* или уништења или оштећења *нечије* имовине (в. члан 15), која лица Закон у члану 18. и др. означава појмом „оштећена лица”. Већ и само то довољно јасно указује да предмет Закона нису правни односи између осигуравајућих завода и заједница социјалног осигурања који настају из штета које проузрокују сопственици моторних возила при њиховој употреби, односно да Закон не регулише правне односе између осигуравајућих завода и заједнице (или завода за социјално осигурање), или ових и сопственика моторних возила ⁽⁹⁾.

3. Чланом 17. Закона одређено је да је осигурањем обухваћена штета коју би сопственик моторног возила био дужан накнадити по прописима односно по правним правилима о одговорности. Овде се намеће питање на које судови при усвајању тужбених захтева не дају одговор, када већ члан 17. не тумаче у контексту читавог Закона: који су то *прописи* односно *правна правила о одговорности* која одређују да је сопственик возила, па тиме и осигуравајући завод као супститут *ex lege*, по члану 18, сопственика (осигураника) дужан да плати заједницама оно што је исплаћено оштећенима по основу социјалног осигурања на терет фондова заједница. Који су то позитивни прописи или правна правила имовинског права из којих судови, позивајући се на члан 17, изводе такав закључак?

4. Став суда о основаности тужбених захтева, заснован на чињеници да заједница није ниједним прописом искључена из права на накнаду штете произашле из употребе моторног возила од стране сопственика (до износа који су исплаћени осигураницима на терет фондова заједница), може само да послужи као противаргумент таквом ставу.

Пре одговора на изложени став суда може се основано поставити питање, који су то прописи по којима су осигуравајући заводи у обавези да заједницама за социјално осигурање по основу накнаде штете (регресне исплате) накнаде оне износе који су исплаћени на терет фондова заједнице осигурања, тиме што је лице — социјални осигураник претрпео штету у саобраћајној незгоди од моторног возила.

На ово питање намеће се једино могући одговор, да када ниједан пропис не искључује заједнице из права на накнаду за штете причињене

(8) Законом о обавезном осигурању у саобраћају обавезно се осигуравају: 1) путници у јавном превозу, посаде ваздухоплова и професионални ватрогасци — од последица несрећног случаја; 2) корисници односно сопственици моторних возила — од одговорности за штете причињене трећим лицима; 3) корисници односно сопственици ваздухоплова — од одговорности за штете причињене трећим лицима (чл. 1).

(9) Приметимо да се после пажљивог разматрања законског текста оправдано може поставити питање да ли је законодавац појмом „корисник моторног возила” хтео да означи титулара права коришћења или употребом појма, држалац моторног возила” оба кумулативно.

фондовима заједница услед повреде социјалног осигураних употребом моторног возила, нити им било који пропис даје право на накнаду те штете, имају се применити они прописи који *уопште* регулишу материју — питање права на накнаду штете фондовима заједница осигурања.

5. Према тим прописима, који су садржани у Основном закону о организацији и финансирању социјалног осигурања, у глави VI, под насловом „Накнада штете”, одређено је да ЗАВОДИ имају право захтевати накнаду штете причињене фондовима заједница: 1) од лица које је *намерно* или *крајњом непажњом* проузроковало повреду (социјално) осигураног лица (члан 165) ⁽¹⁰⁾ ⁽¹¹⁾; 2) од организације или приватног послодавца, уколико су болест и повреда настали услед тога што нису спроведене обавезне мере хигијенске и техничке заштите на раду, или што нису извршене друге мере прописане или наређене за заштиту грађана, као и услед тога што је радни однос заснован без прописаног претходног здравственог прегледа са лицем које према здравственом стању није било способно за рад на одређеном послу (члан 166); 3) уколико је штета настала услед тога што нису дати подаци или су дати неистинити подаци о чињеницама од којих зависи стицање или одређивање права, услед неизвршења законских, или уговором преузете обавезе у вези са рехабилитацијом или запошљавањем инвалида или осигураника за кога је утврђено да постоји опасност наступања инвалидитета, или коме је због здравственог разлога одређен рад са краћим временом, као и од осигураника који је према посебним прописима дужан давати одређене податке у вези са осигурањем, па је штета настала услед тога што ти подаци нису дати односно што су дати неистинити подаци (члан 167); 4) да захтева од организације или приватног послодавца да накнади исплаћени износ на који корисник није имао право услед исплате извршене на основу нетачних података у пријави о ступању на посао и услед тога што није поднета пријава о променама које имају утицаја на губитак или обим права осигураника, иступања осигураника са посла или поднете пријаве после прописаног рока (члан 168).

Као што се већ уочава, и према своме појму Основни закон о организацији и финансирању социјалног осигурања одређује да је његов предмет и начин финансирања обавеза по основу социјалног осигурања. У том циљу је одредбама поменутих чланова 165—168. и регулисано питање права на накнаде штете фондовима заједница осигурања. У тим одредбама таксативно су набројани случајеви права на накнаду штете, као и обавезна лица на накнаду.

Према томе, и када је фондовима заједница причињена штета услед употребе моторног возила, онда и право на накнаду штете припада фондовима заједница под општим условима одређеним у глави VI Основног

(10) До измена Основног закона о организацији и финансирању социјалног осигурања („Службени лист СФРЈ”, бр. 52/67), према члану 165. став 2. заводи су имали право захтевати накнаду штете непосредно и од лица које је повреду осигураника проузроковало кривичним делом.

(11) Уочава се да Закон о организацији и финансирању социјалног осигурања не овлашћује заједнице социјалног осигурања да остварују права на накнаду штете фондовима, већ заводе за социјално осигурање. Подсетимо се још и на то, ради јасноће терминологије, да заводи за соц. осигурање исплаћују осигураницима износе из фондова заједница, као и да су заједнице организације осигураника на одређеном подручју, које управљају фондовима осигураника као правна лица, док заводи за социјално осигурање, који имају исти субјективитет, спроводе социјално осигурање на одређеном подручју.

закон о организацији и финансирању социјалног осигурања. То ће рећи да завод има право на накнаду штете причињене фондovima заједница осигурања из употребе моторног возила само уколико је штета причињена *намерно* или *крајњом непажњом* и то од лица које је исту проузроковало, односно од радне организације уколико је исту проузроковао радник на раду или у вези са радом, сагласно одредбама Основног закона о радним односима (ст. 1. и 2, чл. 165). Ван тих случајева заједница осигурања нема право на накнаду штете. Према томе, и тужбени захтеви који имају основ у накнади штете причињене фондovima употребом моторног возила основани су само уколико су штете причињене од лица које је *намерно* или *крајњом непажњом* проузроковало повреду осигураног лица, те се исти показују као искључиви обвезници права на накнаду штете према фондovima (12).

Овде се одмах поставља и питање да ли су осигуравајући заводи у обавези за исплате штета причињених од лица која су намерно или крајњом непажњом проузроковала повреду, пошто су иста осигурана од одговорности за штете причињене трећим лицима употребом моторног возила.

Одговор би био негативан. Да би осигуравајући завод био у обавези за накнаду таквих штета, морао би да буде супститут сопственика моторних возила. Супституција, као и суброгација, према правним правилима, настаје на основу закона (*ex lege* супституција) или воље странака (уговорна супституција). Међутим, како нема прописа који дају осигуравајућим заводима положај супститута у правним односима који би настали између завода за социјално осигурање и лица која су намерно или крајњом непажњом проузроковала повреду социјалних осигураника, пошто Закон о обавезном осигурању у саобраћају конституише супституцију само у корист лица које непосредно претрпи штету од сопственика моторног возила, јер Закон нема за предмет правне односе између завода за социјално осигурање и осигуравајућих завода, већ ових и оштећених лица, како је то напред ближе изложено, а уговора у том смислу нема, то и по таквим тужбеним захтевима осигуравајући заводи не би имали пасивну легитимацију.

Приметимо и то, да би штету проузроковану намерно или крајњом непажњом сносио коначно сопственик моторног возила, јер штете у целини произишле из таквог облика кривиче не покривају осигуравајући заводи ни код осигурања од одговорности (13).

(12) На само утврђивање права на накнаду штете као правне чињенице из чл. 165—168. сходно се примењују општа правила односно прописи о деликтној одговорности и посебна правила и прописи о накнади штете ако нису у супротности са Основним законом о организацији и финансирању социјалног осигурања (чл. 170, ст. 2: „При утврђивању права на накнаду штете причињене фондovima заједница сходно се примењују општа правила о накнади штете односно важећи прописи и одговорности за недопуштене радње и пропусте другог и о одговорности за штету од ствари, као и посебна правила и прописи о накнади штете уколико нису у супротности са одредбама овог закона“).

Овим прописом се, дакле, не одређује да посебни прописи могу одредити друге случајеве права на накнаду штете фондovima заједнице. То није ни потребно, јер је евентуална примена тих прописа последица правне природе једног *lex specialis*.

(13) Видети члан 14. Правила за осигурање моторних возила ЗЗОР „Београд“ и члан 6. Правила за комбиновано осигурање моторних возила ЗЗОР „Југославија“ у вези члана 4. Закона о обавезном осигурању у саобраћају, према коме се односи између осигураника и осигуравача регулишу уговором о осигурању.

III. — *Социјално и осигурање од одговорности као два посебна основа осигурања.* — Усвајањем становишта судова да су осигуравајући заводи у обавези на накнаду штете фондовима заједница осигурања, произишао би закључак да заводи немају никаквих обавеза за исплату из фондова заједница осигурања за случај наступања штете повредом интегритета њихових осигураника од стране сопственика моторних возила.

Обавезно осигурање у саобраћају конституисано је управо у циљу покривања штета коју социјални осигураник трпи преко износа који му се накнађује по основу социјалног осигурања. У противном, када не би било обавезног осигурања у саобраћају, оштећено лице би често било у немогућности да буде обештећено у целини, пошто се из фондова заједница по основу социјалног осигурања не покривају све штете које претрпи осигураник. Зато је и Закон о обавезном осигурању у саобраћају прописао обавезно осигурање сопственика моторних возила од штета које произађу из њихове употребе. Обавезним осигурањем, без обзира да ли је сопственик возила платио премију осигурања, обезбеђују се средства за покривање штета које оштећено лице претрпи од стране сопственика при употреби моторног возила преко износа који су већ добили по основу социјалног осигурања. Ту долазе материјална штета, у виду онемогућавања напредовања, смањене способности која не повлачи инвалидитет по основу Закона о инвалидском осигурању, неимовинска штета настала као последица претрпљених физичких болова, страха, психичких болова услед унакажења, или смрти члана уже породице. То јасно произилази из члана 17. Закона о обавезном осигурању у саобраћају, пошто он има за предмет — говори о целокупној штети који би сопственик имао накнадити лицу оштећеном употребом моторног возила према прописима односно правним правилима о одговорности (в. чл. 15, ст. 1), а не штети и износима које је завод исплатио из фондова заједница осигурања, јер те правне односе Закон о обавезном осигурању не регулише ниједном својом одредбом (14).

Из тумачења, дакле, и Закона о обавезном осигурању у саобраћају и Основног закона о организацији и финансирању социјалног осигурања произилази да се у конкретним случајевима накнаде штете ради о покривању штете кроз посебне основе осигурања: социјално осигурање и осигурање од одговорности за штете причињене од моторног возила при његовој употреби, која је по својој природи облигационоправна (одговорност по основу кривице и одговорност за опасну ствар). Зато у случају наступања штете проузроковане од стране сопственика моторног возила при његовој употреби, свака од парничних странака сноси део штете по посебним основима осигурања: заједнице по основу социјалног, а осигуравајући заводи по

(14) Посебно је питање кад повређени није социјално осигуран. Тада је сопственик моторног возила, па и завод као његов супститут, дужан да покрије и ону штету која би се накнадила из фондова заједнице осигурања. Ово са тога разлога, јер се ради о оштећеном који није социјално осигуран односно нема осигурање по том основу, а члан 17. Закона предвиђа обавезу на накнаду целокупне штете, која се има накнадити према прописима односно правним правилима о одговорности. Пошто примена прописа односно правних правила о одговорности, који не предвиђају да је сопственик моторног возила у обавези да накнади штету која се накнађује из фондова заједница осигурања, не долази у обзир, пошто се оштећеном штета не накнађује ни у делу из тих фондова, то је сопственик односно осигуравајући завод дужан накнадити такву штету, коју иначе не би морао да је оштећени социјално осигуран.

основу осигурања од одговорности, која им је наметнута Законом о обавезном осигурању у саобраћају.

Међутим, изложено не искључује право оштећеног да изабере обештећење у целини од осигуравајућег завода. Код штета насталих од употребе моторног возила ради се о праву оштећеног да по два различита основа захтева накнаду штете, с тим да по основу социјалног осигурања има само права која одговарају прописима о накнади по основу социјалног осигурања (члан 171. Основног закона о организацији и финансирању социјалног осигурања), а по прописима о обавезном осигурању на целокупну штету. То значи да се овде ради о конкуренцији права оштећеника по два основа у делу који одговара штети која би била исплаћена из фондова заједнице осигурања. Исплатом штете на један од изложених начина, међутим, не решава се питање који ће субјекат и у коме делу сносити штету насталу употребом моторног возила односно правни однос између осигуравајућих завода и заједница осигурања. Пошто је предмет ових излагања управо однос између заједница осигурања и осигуравајућих завода, настао исплатом дела штете из фондова заједница осигурања, нисмо се могли детаљније упуштати у питање права избора оштећеника.

IV. *Закључак.* — Пресуде којима се усвајају тужбени захтеви заједнице за социјално осигурање за исплату оних износа који одговарају износама који су исплаћени на терет фондова заједница социјалног осигурања за случај повреде телесног интегритета осигураника од сопственика моторног возила, пошто немају свога основа у Закону о обавезном осигурању у саобраћају нити у позитивном праву у целини, заснивају се на погрешној примени материјалног права.

Заснивајући се на повреди материјалног права, такве пресуде се имају третирати, заједно са захтевима по којима се доносе, као покушај проширења права на накнаду штете фондовима заједница осигурања преко оних које им је законодавац признао — на штете које су проузроковане услед нехата (в. чл. 165—170). Основног закона о организацији и финансирању социјалног осигурања). Друго, значе покушај пребацивања накнада свих штета (без обзира на степен кривице) насталих употребом моторног возила искључиво на фондове осигуравајућих завода, на субјекте, који у процесноправном смислу речено, нису пасивно легитимисани у тим споровима, те постављају питање функције фондова заједница осигурања, па и социјалног осигурања као институције. Према своме дејству такве се пресуде стога могу окарактерисати као прецедент, и то у свом негативном смислу.

Др Јован Славнић

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ПРИМЕНУ ИНСТИТУТА СЛУЖБЕНОСТИ

Службености спадају у категорију секторских права која свом титулару дају овлашћења да туђу ствар користи или употребљава у извесном смислу, или забрањује власнику да ту ствар користи у извесном сми-